

10 Moniulotteinen normaalijakauma

- Tässä luvussa tarkastellaan normaalijakauman moniulotteista yleistystä eli **moniulotteista** (eli **monimuuttujaista**) normaalijakaumaa (engl. *multivariate normal distribution*).
- Sitä kutsutaan myös **multinormaalijakaumaksi**.
- Tutustumme tähän sovelluksissa usein esiintyvään moniulotteiseen jakaumaan.
- Näemme kuinka moniulotteisia jakaumia käsitellään vektori- ja matriisimerkinnöillä.

10.1 Standardinormaalijakauma $N_n(\mathbf{0}, \mathbf{I})$

Määritelmä

Sv:lla $\mathbf{U} = (U_1, \dots, U_n)$ on *n -ulotteinen standardinormaalijakauma* eli normaalijakauma $N_n(\mathbf{0}, \mathbf{I})$ täsmälleen silloin, kun sen komponentit ovat riippumattomia $N(0, 1)$ -jakaumaa noudattavia satunnaismuuttujia.

Standardinormaalijakauman $N_n(\mathbf{0}, \mathbf{I})$ ominaisuuksia

- Satunnaisvektorin $\mathbf{U} \sim N_n(\mathbf{0}, \mathbf{I})$ tf on

$$\begin{aligned} f_{\mathbf{U}}(\mathbf{u}) &= \prod_{i=1}^n f_{U_i}(u_i) = \prod_{i=1}^n \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{1}{2}u_i^2} \\ &= (2\pi)^{-n/2} \exp\left(-\frac{1}{2}(u_1^2 + \dots + u_n^2)\right) \\ &= (2\pi)^{-n/2} \exp\left(-\frac{1}{2}\mathbf{u}^T \mathbf{u}\right). \end{aligned} \tag{1}$$

- Sv:n \mathbf{U} odotusarvovektori on n -dimensionen nollavektori, ja sen kovarianssimatriisi on dimensiota $n \times n$ oleva yksikkömatriisi

$$E\mathbf{U} = \mathbf{0}_n, \quad \text{Cov } \mathbf{U} = \mathbf{I}_n. \tag{2}$$

Standardinormaalijakauman momenttiemäfunktio

Satunnaisvektorin $\mathbf{U} \sim N_n(\mathbf{0}, \mathbf{I})$ momenttiemäfunktio on

$$\begin{aligned} M_{\mathbf{U}}(\mathbf{t}) &= E \exp(\mathbf{t}^T \mathbf{U}) = E \left[\prod_{i=1}^n \exp(t_i U_i) \right] \\ &= \prod_{i=1}^n E \exp(t_i U_i) && (U_1, \dots, U_n \text{ riippumattomia}) \\ &= \prod_{i=1}^n e^{\frac{1}{2} t_i^2} && (U_i \sim N(0, 1)) \\ &= \exp\left(\frac{1}{2} \mathbf{t}^T \mathbf{t}\right). \end{aligned}$$

Standardinormaalijakautuneen vektorin affiini muunnos

- Määritellään sv \mathbf{X} kaavalla

$$\mathbf{X} = \mathbf{A}\mathbf{U} + \boldsymbol{\mu}, \quad (3)$$

jossa \mathbf{A} on $m \times n$ -vakiomatriisi, $\boldsymbol{\mu} \in \mathbb{R}^m$ on vakiovektori, ja $\mathbf{U} \sim N_n(\mathbf{0}, \mathbf{I}_n)$.

- Tällöin

$$E\mathbf{X} = \boldsymbol{\mu}, \quad \text{Cov } \mathbf{X} = \mathbf{A}\mathbf{I}_n\mathbf{A}^T = \mathbf{A}\mathbf{A}^T. \quad (4)$$

- Merkitään $\boldsymbol{\Sigma} = \text{Cov } \mathbf{X} = \mathbf{A}\mathbf{A}^T$.

- Sv:n \mathbf{X} momenttiemäfunctio saadaan helpolla laskulla:

$$\begin{aligned} M_{\mathbf{X}}(\mathbf{t}) &= E \exp(\mathbf{t}^T \mathbf{X}) = E \exp(\mathbf{t}^T (\mathbf{A}\mathbf{U} + \boldsymbol{\mu})) = \exp(\mathbf{t}^T \boldsymbol{\mu}) M_{\mathbf{U}}(\mathbf{A}^T \mathbf{t}) \\ &= \exp(\mathbf{t}^T \boldsymbol{\mu} + \frac{1}{2} \mathbf{t}^T \mathbf{A}\mathbf{A}^T \mathbf{t}) = \exp(\mathbf{t}^T \boldsymbol{\mu} + \frac{1}{2} \mathbf{t}^T \boldsymbol{\Sigma} \mathbf{t}) \end{aligned} \quad (5)$$

Voidaanko edellistä laskua käyttää yleisen multinormaalijakauman määritelmänä?

- Multinormaalijakauma voidaan **määritellä** edellisen laskun avulla, mikäli mielivaltainen kovarianssimatriisi Σ ensin osataan esittää tulona \mathbf{AA}^T .
- Eräs (eikä suinkaan ainoa) mahdollisuus on ns. **Choleskyn hajotelma** (engl. *Cholesky decomposition*).
- Choleskyn hajotelmassa mielivaltainen symmetrinen ja positiivisesti semidefiniitti matriisi Σ esitetään tulona

$$\Sigma = \mathbf{LL}^T, \quad (6)$$

jossa \mathbf{L} on alakolmiomatriisi. (Alakolmiomatriisi on neliömatriisi, jonka kaikki yläkolmion alkiot ovat nolliä.)

- Choleskyn hajotelma on saatavilla matriisilaskennan ohjelmakirjastoissa (ja tyypillisesti ohjelmat palauttavat jälkimmäisen tekijän eli yläkolmiomatriisin \mathbf{L}^T).

10.2 Yleinen multinormaalijakauma

Määritelmä

Sv:lla \mathbf{X} on multinormaalijakauma, jos sillä on sama jakauma kuin satunnaisvektorilla

$$\mathbf{AU} + \boldsymbol{\mu} \quad (7)$$

jossa \mathbf{A} on $m \times n$ -vakiomatriisi, $\boldsymbol{\mu} \in \mathbb{R}^m$ on vakiovektori, ja $\mathbf{U} \sim N_n(\mathbf{0}, \mathbf{I}_n)$ jollakin n .

Määritelmästä sekä kaavoista (4) ja (5) seuraa, että

$$E\mathbf{X} = \boldsymbol{\mu}, \quad \boldsymbol{\Sigma} = \text{Cov } \mathbf{X} = \mathbf{AA}^T,$$
$$M_{\mathbf{X}}(\mathbf{t}) = \exp(\mathbf{t}^T \boldsymbol{\mu} + \frac{1}{2} \mathbf{t}^T \boldsymbol{\Sigma} \mathbf{t})$$

Yksiulotteinen $N(\mu, \sigma^2)$ on tästä erikoistapaus, sillä

$$X \sim N(\mu, \sigma^2) \Rightarrow (X = \mu + \sigma U, \quad U \sim N(0, 1)).$$

Lause

- Määritelmästä 2 seuraa, että $E\mathbf{X} = \boldsymbol{\mu}$ ja $\text{Cov } \mathbf{X} = \mathbf{A}\mathbf{A}^T$. Sv:n \mathbf{X} jakauma riippuu vain sen odotusarvovektorista ja kovarianssimatriisista, ei esitysdimensiosta n eikä esitysmatriisiin \mathbf{A} muista ominaisuuksista.
- Kääntäen, jos $\boldsymbol{\mu} \in \mathbb{R}^m$ on vakiovektori ja $\boldsymbol{\Sigma} \in \mathbb{R}^{m \times m}$ on positiivisesti semidefiniitti matriisi, niin on olemassa sv \mathbf{X} , jolla on multinormaalijakauma odotusarvovektorilla $\boldsymbol{\mu}$ ja kovarianssimatriisilla $\boldsymbol{\Sigma}$.

Todistus perustuu momenttiemäfunktion käyttöön sekä siihen tietoon, että matriisille $\boldsymbol{\Sigma}$ löytyy hajotelma $\boldsymbol{\Sigma} = \mathbf{A}\mathbf{A}^T$.

Merkintä $N_m(\boldsymbol{\mu}, \boldsymbol{\Sigma})$

- Tästä lähtien multinormaalijakaumaa merkitään tunnuksella $N_m(\boldsymbol{\mu}, \boldsymbol{\Sigma})$, jossa $\boldsymbol{\mu}$ on jakauman odotusarvo ja $\boldsymbol{\Sigma}$ sen kovarianssimatriisi. Alaindeksi m voidaan jättää pois, jos satunnaisvektorin \mathbf{X} dimensiosta ei tarvitse pitää kirjaa.

Multinormaalijakauman $N_m(\boldsymbol{\mu}, \boldsymbol{\Sigma})$ simulointi

- Määritelmä on samalla simulointiresepti.
- Jos $\boldsymbol{\Sigma}$ on annettu symmetrinen ja positiivisesti semidefiniitti matriisi, niin ensin etsitään hajotelma (esim. Choleskyn hajotelma)

$$\boldsymbol{\Sigma} = \mathbf{A}\mathbf{A}^T.$$

- Tämän jälkeen simuloidaan (riippumattomasti) m arvoa (u_1, \dots, u_m) yksiulotteisesta jakaumasta $N(0, 1)$.
- Lopuksi lasketaan

$$\mathbf{x} = \mathbf{A}\mathbf{u} + \boldsymbol{\mu}, \quad \text{jossa } \mathbf{u} = (u_1, \dots, u_m).$$

- Tuloksena on yksi simuloitu vektori jakaumasta $N_m(\boldsymbol{\mu}, \boldsymbol{\Sigma})$. Reseptiä toistamalla saadaan simuloitua arvoja riippumattomista tätä jakaumaa noudattavista satunnaisvektoreista.

10.3 Affiinin muunnoksen jakauma

Lause (Multinormaalisuus säilyy affiinissa muunnoksessa)

Olkoon $\mathbf{X} \sim N_m(\boldsymbol{\mu}, \boldsymbol{\Sigma})$, ja olkoon $\mathbf{B} \in \mathbb{R}^{p \times m}$ vakiomatriisi ja $\mathbf{b} \in \mathbb{R}^p$ vakiovektori. Tällöin

$$\mathbf{BX} + \mathbf{b} \sim N_p(\mathbf{B}\boldsymbol{\mu} + \mathbf{b}, \mathbf{B}\boldsymbol{\Sigma}\mathbf{B}^T).$$

Todistus: Käytetään esitystä (7):

$$\mathbf{BX} + \mathbf{b} \stackrel{d}{=} \mathbf{B}(\mathbf{AU} + \boldsymbol{\mu}) + \mathbf{b} = (\mathbf{BA})\mathbf{U} + (\mathbf{B}\boldsymbol{\mu} + \mathbf{b}).$$

Määritelmän 2 mukaan sv:lla $\mathbf{BX} + \mathbf{b}$ on multinormaalijakauma. Lisäksi

$$\begin{aligned} E(\mathbf{BX} + \mathbf{b}) &= \mathbf{B}E(\mathbf{X}) + \mathbf{b} = \mathbf{B}\boldsymbol{\mu} + \mathbf{b}, \\ \text{Cov}(\mathbf{BX} + \mathbf{b}) &= \mathbf{B}\boldsymbol{\Sigma}\mathbf{B}^T. \end{aligned}$$

Normaalijakauman reunajakaumat

- Jos määritellään i :s yksikkövektori \mathbf{e}_i siten, että sen i :s koordinaatti on yksi ja muut koordinaatit ovat nollia, niin

$$X_i = \mathbf{e}_i^T \mathbf{X}.$$

- Jos sv \mathbf{Y} koostuu sv:n \mathbf{X} komponenteista $(X_{i_1}, \dots, X_{i_k})$, niin \mathbf{Y} saadaan kertomalla sv:a \mathbf{X} vasemmalta vakiomatriisilla, jonka j :s vaakarivi on \mathbf{e}_{i_j} ,

$$\mathbf{Y} = \begin{bmatrix} X_{i_1} \\ \vdots \\ X_{i_k} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \mathbf{e}_{i_1}^T \\ \vdots \\ \mathbf{e}_{i_k}^T \end{bmatrix} \mathbf{X}.$$

- Koska \mathbf{Y} on affiini muunnos (peräti lineaarinen muunnos) sv:sta \mathbf{X} , niin \mathbf{Y} llä on multinormaalijakauma.
- **Multinormaalijakauman kaikki reunajakaumat ovat multinormaalisia.**

Reunajakauman parametrit

- Satunnaisvektorin $\mathbf{Y} = (X_{i_1}, \dots, X_{i_k})$ jakauman parametrit voidaan tietenkin laskea lauseen 2 avulla.
- Ne saa helpommin selville poimimalla asiaankuuluvan osa \mathbf{X} :n jakauman parametreista, sillä

$$E\mathbf{Y} = \begin{bmatrix} EX_{i_1} \\ \vdots \\ EX_{i_k} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \mu_{i_1} \\ \vdots \\ \mu_{i_k} \end{bmatrix},$$

$$(\text{Cov } \mathbf{Y})(p, q) = \text{cov}(X_{i_p}, X_{i_q}) = \Sigma(i_p, i_q).$$

10.4 Tiheysfunktio

Lause (Multinormaalijakauman tiheysfunktio)

Jos Σ on symmetrinen ja positiivisesti definiitti matriisi, niin jakaumalla $N_m(\boldsymbol{\mu}, \Sigma)$ on tiheysfunktio

$$f(\mathbf{x}) = (2\pi)^{-m/2} (\det(\Sigma))^{-1/2} \exp\left(-\frac{1}{2}(\mathbf{x} - \boldsymbol{\mu})^T \Sigma^{-1}(\mathbf{x} - \boldsymbol{\mu})\right). \quad (8)$$

Todistus onnistuu muuttujanvaihtokaavalla, kun käytetään säännöllistä $m \times m$ esitysmatriisia \mathbf{A} , jolle $\Sigma = \mathbf{A}\mathbf{A}^T$ ja jonka avulla konstruoidaan $\mathbf{X} \sim N_m(\boldsymbol{\mu}, \Sigma)$ muodossa

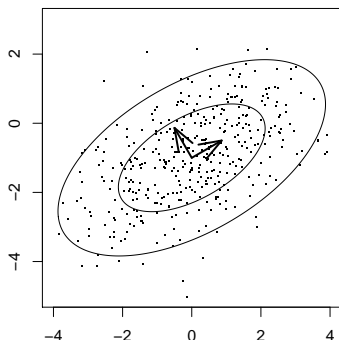
$$\mathbf{X} = \mathbf{A}\mathbf{U} + \boldsymbol{\mu}, \quad \mathbf{U} \sim N_m(\mathbf{0}, \mathbf{I})$$

Huomautuksia tiheysfunktioista

- Multinormaalijakaumalla $N_m(\boldsymbol{\mu}, \boldsymbol{\Sigma})$ on tiheysfunktio täsmälleen silloin, kun $\boldsymbol{\Sigma}$ on positiivisesti definiitti.
- Jos $\boldsymbol{\Sigma}$ on pelkästään positiivisesti semidefiniitti, mutta ei positiivisesti definiitti, niin (lause 9.2) \mathbf{X} :llä ei voi olla tiheysfunktiota.
- Myös tällainen **singulaarinen multinormaalijakauma** on tärkeä jakauma sovelluksissa.
- Lineaaristen mallien yhteydessä toisaalta sovitevektorin jakauma ja toisaalta residuaalivektorin eli jäännösvektorin jakauma ovat kumpikin singulaarisia multinormaalijakaumia.

10.5 Tiheysfunktion tasa-arvopinnat

- Moniulotteisen normaalijakauman tiheysfunktion (8) tasa-arvopinnat ovat m -ulotteisia ellipsoideja.
- Tämä nähtäisiin soveltamalla kovarianssimatriisiin ominaisarvohajotelmaa (ks. moniste).

10.6 Korreloimattomuus ja riippumattomuus

- Riippumattomat satunnaisvektorit $\mathbf{X} \perp \mathbf{Y}$ eivät korreloi, sillä

$$\begin{aligned}\text{cov}(\mathbf{X}, \mathbf{Y}) &= E[(\mathbf{X} - E\mathbf{X})(\mathbf{Y} - E\mathbf{Y})^T] \\ &= E[\mathbf{X} - E\mathbf{X}] E[(\mathbf{Y} - E\mathbf{Y})^T] = \mathbf{0}.\end{aligned}$$

- Yleisesti ottaen korreloimattomuudesta ei seuraa riippumattomuus.
- Jos komponenteista \mathbf{X} ja \mathbf{Y} yhdistetyn satunnaisvektorin (\mathbf{X}, \mathbf{Y}) yhteisjakauma on multinormaalinen, niin tässä tapauksessa korreloimattomuudesta seuraa riippumattomuus.

Satunnaisvektorin kokoaminen osista

- Kirjataan myöhempää käyttöä varten, minkälaiset ovat osavektorien $\mathbf{X} = (X_1, \dots, X_k)$ ja $\mathbf{Y} = (Y_1, \dots, Y_m)$ multinormaalijakaumien parametrit, jos yhdistetty vektori (\mathbf{X}, \mathbf{Y}) noudattaa multinormaalijakaumaa $N(\boldsymbol{\mu}, \boldsymbol{\Sigma})$.
- Odotusarvovektori $\boldsymbol{\mu}$ koostuu osista

$$\boldsymbol{\mu} = E\mathbf{Z} = \begin{bmatrix} \boldsymbol{\mu}_X \\ \boldsymbol{\mu}_Y \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} E\mathbf{X} \\ E\mathbf{Y} \end{bmatrix}, \quad (9)$$

Ositettu kovarianssimatriisi

- Satunnaisvektorin $\mathbf{Z} = (\mathbf{X}, \mathbf{Y})$ kovarianssimatriisi $\Sigma = \text{Cov } \mathbf{Z}$ voidaan myös osittaa vastaavasti, sillä se on

$$\begin{bmatrix} \text{cov}(X_1, X_1) & \dots & \text{cov}(X_1, X_k) & \text{cov}(X_1, Y_1) & \dots & \text{cov}(X_1, Y_m) \\ \vdots & & \vdots & \vdots & & \vdots \\ \text{cov}(X_k, X_1) & \dots & \text{cov}(X_k, X_k) & \text{cov}(X_k, Y_1) & \dots & \text{cov}(X_k, Y_m) \\ \text{cov}(Y_1, X_1) & \dots & \text{cov}(Y_1, X_k) & \text{cov}(Y_1, Y_1) & \dots & \text{cov}(Y_1, Y_m) \\ \vdots & & \vdots & \vdots & & \vdots \\ \text{cov}(Y_m, X_1) & \dots & \text{cov}(Y_m, X_k) & \text{cov}(Y_m, Y_1) & \dots & \text{cov}(Y_m, Y_m) \end{bmatrix}$$
$$= \begin{bmatrix} \Sigma_{XX} & \Sigma_{XY} \\ \Sigma_{YX} & \Sigma_{YY} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \text{cov}(\mathbf{X}, \mathbf{X}) & \text{cov}(\mathbf{X}, \mathbf{Y}) \\ \text{cov}(\mathbf{Y}, \mathbf{X}) & \text{cov}(\mathbf{Y}, \mathbf{Y}) \end{bmatrix} \quad (10)$$

- Tällöin reunajakaumat ovat

$$\mathbf{X} \sim N(\boldsymbol{\mu}_X, \Sigma_{XX}), \quad \mathbf{Y} \sim N(\boldsymbol{\mu}_Y, \Sigma_{YY}). \quad (11)$$

Normaaliselle yhteisjakaumalle korreloimattomuus ja riippumattomuus ovat samoja asioita

Lause

Jos vektorilla (\mathbf{X}, \mathbf{Y}) on multinormaalijakauma, niin

$$\mathbf{X} \perp\!\!\!\perp \mathbf{Y} \iff \text{cov}(\mathbf{X}, \mathbf{Y}) = \mathbf{0}.$$

Todistuksessa tarvitaan satunnaisvektorin (\mathbf{X}, \mathbf{Y}) momenttiemäfunktiota, ja lausetta 9.6.

Varoitus: normalisuus ei ole automaattista

- Jos oletetaan multinormaaliset reunajakaumat

$$\mathbf{X} \sim N(\boldsymbol{\mu}_X, \boldsymbol{\Sigma}_{XX}), \quad \mathbf{Y} \sim N(\boldsymbol{\mu}_Y, \boldsymbol{\Sigma}_{YY}),$$

niin yhdistetyn vektorin (\mathbf{X}, \mathbf{Y}) jakauma ei välttämättä ole multinormaalinen.

- Edes lisäehto $\text{cov}(\mathbf{X}, \mathbf{Y}) = \mathbf{0}$ ei auta asiaa.

Riippumattomien normaalijakautuneitten vektoreitten yhteisjakauma on normaalinen

Lause

Jos

$$\mathbf{X} \sim N(\boldsymbol{\mu}_X, \boldsymbol{\Sigma}_{XX}), \quad \mathbf{Y} \sim N(\boldsymbol{\mu}_Y, \boldsymbol{\Sigma}_{YY}),$$

ja $\mathbf{X} \perp \mathbf{Y}$, niin vektori (\mathbf{X}, \mathbf{Y}) noudattaa multinormaalijakaumaa $N(\boldsymbol{\mu}, \boldsymbol{\Sigma})$, jossa jakauman parametrit ovat

$$\boldsymbol{\mu} = \begin{bmatrix} \boldsymbol{\mu}_X \\ \boldsymbol{\mu}_Y \end{bmatrix}, \quad \boldsymbol{\Sigma} = \begin{bmatrix} \boldsymbol{\Sigma}_{XX} & \mathbf{0} \\ \mathbf{0} & \boldsymbol{\Sigma}_{YY} \end{bmatrix}.$$

Todistus sujuu helposti momenttiemäfunktion avulla.

Esimerkki monimutkaisemmasta tilanteesta, jossa yhteisjakauman nähdään olevan normaalin

- Olkoot $\mathbf{X} \perp \mathbf{Y}$ ja

$$\mathbf{X} \sim N(\boldsymbol{\mu}_X, \boldsymbol{\Sigma}_{XX}), \quad \mathbf{Y} \sim N(\boldsymbol{\mu}_Y, \boldsymbol{\Sigma}_{YY}),$$

ja olkoot \mathbf{A} sekä \mathbf{B} vakiomatriiseja siten, että vektorit $\mathbf{A}\mathbf{X}$ ja $\mathbf{B}\mathbf{Y}$ ovat samanpituisia.

- Tällöin satunnaisvektorilla

$$\mathbf{Z} = \mathbf{A}\mathbf{X} + \mathbf{B}\mathbf{Y}$$

on multinormaalijakauma, sillä

$$\mathbf{A}\mathbf{X} + \mathbf{B}\mathbf{Y} = [\mathbf{A} \quad \mathbf{B}] \begin{bmatrix} \mathbf{X} \\ \mathbf{Y} \end{bmatrix}$$

- Satunnaisvektorin $\mathbf{Z} = \mathbf{A}\mathbf{X} + \mathbf{B}\mathbf{Y}$ jakauman parametrit saadaan helpoimmin selville laskemalla suoraan vektorin odotusarvo ja kovarianssimatriisi,

$$E\mathbf{Z} = E(\mathbf{A}\mathbf{X} + \mathbf{B}\mathbf{Y}) = \mathbf{A}\boldsymbol{\mu}_X + \mathbf{B}\boldsymbol{\mu}_Y$$

$$\text{Cov}\mathbf{Z} = \text{Cov}(\mathbf{A}\mathbf{X}) + \text{Cov}(\mathbf{B}\mathbf{Y}) = \mathbf{A}\boldsymbol{\Sigma}_{XX}\mathbf{A}^T + \mathbf{B}\boldsymbol{\Sigma}_{YY}\mathbf{B}^T$$

- Kovarianssin laskussa käytettiin riippumattomuutta sekä esimerkkiä 9.1

$$\mathbf{X} \perp \mathbf{Y} \Rightarrow \mathbf{A}\mathbf{X} \perp \mathbf{B}\mathbf{Y}$$

10.7 Ehdolliset jakaumat

Lause

Olkoon $(\mathbf{X}, \mathbf{Y}) \sim N(\boldsymbol{\mu}, \boldsymbol{\Sigma})$, ja käytetään odotusarvovektorille $\boldsymbol{\mu}$ ositusta (9), ja kovarianssimatriisille $\boldsymbol{\Sigma}$ ositusta (10). Jos osamatriisi $\boldsymbol{\Sigma}_{XX}$ on säännöllinen, niin sv:n \mathbf{Y} jakauma ehdolla $\mathbf{X} = \mathbf{x}$ on multinormaalinen, ja ehdollisen jakauman parametrit ovat

$$\mathbf{Y} \mid (\mathbf{X} = \mathbf{x}) \sim N(\boldsymbol{\mu}_Y + \boldsymbol{\Sigma}_{YX} \boldsymbol{\Sigma}_{XX}^{-1}(\mathbf{x} - \boldsymbol{\mu}_X), \boldsymbol{\Sigma}_{YY} - \boldsymbol{\Sigma}_{YX} \boldsymbol{\Sigma}_{XX}^{-1} \boldsymbol{\Sigma}_{XY}).$$

- Huomaa, että ehdollinen odotusarvo $E[\mathbf{Y} \mid \mathbf{X} = \mathbf{x}]$ on argumentin \mathbf{x} affiini funktio, ja että ehdollisen jakauman kovarianssimatriisi ei riipu pisteestä \mathbf{x} .
- Todistus käydään läpi taululla.

10.8 Kaksiulotteinen normaalijakauma

- Tarkastellaan kaksiulotteisen normaalijakauman $(X, Y) \sim N(\boldsymbol{\mu}, \boldsymbol{\Sigma})$ ominaisuuksia.
- Olkoon $-1 < \rho = \text{corr}(X, Y) < 1$, ja merkitään jakauman parametrien komponentteja seuraavasti,

$$\boldsymbol{\mu} = \begin{bmatrix} \mu_X \\ \mu_Y \end{bmatrix}, \quad \boldsymbol{\Sigma} = \begin{bmatrix} \sigma_X^2 & \rho\sigma_X\sigma_Y \\ \rho\sigma_X\sigma_Y & \sigma_Y^2 \end{bmatrix}.$$

- Tämän jakauman ominaisuudet (reunajakaumat, ytf, ehdolliset jakaumat jne.) saadaan selville erikoistapauksina n -ulotteisen tapauksen kaavoista.

- Reunajakaumat ovat

$$X \sim N(\mu_X, \sigma_X^2), \quad Y \sim N(\mu_Y, \sigma_Y^2).$$

- Ehdolliset jakaumat ovat

$$Y | (X = x) \sim N\left(\mu_Y + \rho \frac{\sigma_Y}{\sigma_X}(x - \mu_X), (1 - \rho^2)\sigma_Y^2\right),$$
$$X | (Y = y) \sim N\left(\mu_X + \rho \frac{\sigma_X}{\sigma_Y}(y - \mu_Y), (1 - \rho^2)\sigma_X^2\right).$$

10.9 Normaalijakauman otoskeskiarvon ja otosvarianssin yhteisjakauma

- Tarkastellaan sm:ia X_1, \dots, X_n .
- Niiden otoskeskiarvo \bar{X} ja otosvarianssi S^2 määritellään kaavoilla

$$\bar{X} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i, \quad S^2 = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2. \quad (12)$$

- Jos sm:t X_i ovat riippumattomia, ja niillä on yhteinen odotusarvo μ ja yhteinen varianssi σ^2 , niin helpohkoilla laskuilla voidaan näyttää, että

$$E\bar{X} = \mu, \quad ES^2 = \sigma^2.$$

Ts. otoskeskiarvo ja otosvarianssi ovat vastaavien populaatioparametrien μ ja σ^2 harhattomia estimaattoreita.

Satunnaisotos normaalijakaumasta $N(\mu, \sigma^2)$

- Oletetaan tästä lähtien, että sm:t X_1, \dots, X_n ovat riippumattomia, ja niillä kaikilla on normaalijakauma $N(\mu, \sigma^2)$.
- Tällöin vektorilla (X_1, \dots, X_n) on multinormaalijakauma $N_n(\mathbf{m}, \Sigma)$ parametreilla

$$\mathbf{m} = \begin{bmatrix} \mu \\ \vdots \\ \mu \end{bmatrix} = \mu \mathbf{1}, \quad \text{jossa } \mathbf{1} = (1, \dots, 1) \in \mathbb{R}^n,$$
$$\Sigma = \sigma^2 \mathbf{I}_n.$$

- Tämän jakson päätavoite on johtaa vektorin (\bar{X}, S^2) yhteisjakauma.
- Otoskeskiarvon reunajakauma on helppo johtaa, nimittäin

$$\bar{X} \sim N\left(\mu, \frac{1}{n}\sigma^2\right),$$

sillä \bar{X} on multinormaalijakautuneen vektorin $\mathbf{X} = (X_1, \dots, X_n)$ lineaarimuunnos, ja osamme laskea sm:n \bar{X} odotusarvon ja varianssin.

- Pian nähdään, että otosvarianssilla S^2 on sopivan skaalauksen jälkeen khiin neliön jakauma vapausasteluvulla $n - 1$.

Huomio khiin neliön jakaumasta

- Olkoon satunnaisvektorilla \mathbf{Z} on k -ulotteinen standardinormaalijakauma, ts. $\mathbf{Z} \sim N_k(\mathbf{0}, \mathbf{I})$.
- Sen pituuden neliöllä $\|\mathbf{Z}\|^2 = \mathbf{Z}^T \mathbf{Z}$ on khiin neliön jakauma vapausasteluvulla k , sillä

$$\|\mathbf{Z}\|^2 = \mathbf{Z}^T \mathbf{Z} = \sum_{i=1}^k Z_i^2,$$

jossa $Z_i \sim N(0, 1)$ riippumattomasti.

- Koska $EZ_i^2 = 1$, niin $E\|\mathbf{Z}\|^2 = k$.

Otoskeskiarvon ja -varianssin yhteisjakauma satunnaisotokselle normaalijakaumasta

Lause

Olkoot $X_1, \dots, X_n \sim N(\mu, \sigma^2) \perp\!\!\!\perp$. Tällöin

a) $\bar{X} \sim N(\mu, \sigma^2/n)$,

b) $(n-1)S^2/\sigma^2 \sim \chi_{n-1}^2$, joten $ES^2 = \sigma^2$,

c) $\bar{X} \perp\!\!\!\perp S^2$.

Todistuksesta: Kohta a todistettiin jo. Sen jälkeen todistetaan riippumattomuus (kohta c) ja lopuksi otosvarianssin reunajakauma (kohta b).

Riippumattomuuden $\bar{X} \perp S^2$ todistuksen idea (c-kohta)

- Otoskeskiarvo \bar{X} ja jäännösvektori (residuaalivektori) \mathbf{R}

$$\mathbf{R} = \begin{bmatrix} X_1 - \bar{X} \\ \vdots \\ X_n - \bar{X} \end{bmatrix}$$

saadaan normaalijakautuneesta vektorista $\mathbf{X} = (X_1, \dots, X_n)$ tietyllä lineaarisella muunnoksella.

- \bar{X} ja \mathbf{R} osoitetaan riippumattomiksi tarkistamalla, että ne ovat korreloimattomia.
- Riippumattomuus $\bar{X} \perp S^2$ seuraa siitä, että S^2 voidaan laskea muunnoksena jäännösvektorista:

$$S^2 = \frac{1}{n-1} \|\mathbf{R}\|^2.$$

Todistuksen avainkaavoja (c-kohta)

- Määritellään n -komponenttinen vektori \mathbf{u} kaavalla

$$\mathbf{u} = \frac{1}{\sqrt{n}} \mathbf{1},$$

jolloin \mathbf{u} on ykkösvektori $\mathbf{1}$ normitettuna yksikkövektoriksi.

- Otoskeskiarvo voidaan esittää kaavalla

$$\bar{X} = \frac{1}{n} \mathbf{1}^T \mathbf{X} = \frac{1}{\sqrt{n}} \mathbf{u}^T \mathbf{X}.$$

- Tästä

$$\bar{X} \mathbf{1} = \left(\frac{1}{\sqrt{n}} \mathbf{u}^T \mathbf{X} \right) \sqrt{n} \mathbf{u} = \mathbf{u} \mathbf{u}^T \mathbf{X}$$

$$\mathbf{R} = \mathbf{X} - \bar{X} \mathbf{1} = \mathbf{X} - \mathbf{u} \mathbf{u}^T \mathbf{X} = (\mathbf{I}_n - \mathbf{u} \mathbf{u}^T) \mathbf{X}$$

Miksi otosvarianssille tulee skaalauksen jälkeen khiin neliön jakauma (b-kohta)

- Välivaiheiden jälkeen skaalattu otosvarianssi (eli skaalattu jäännösvektorin pituuden neliö) saadaan ilmaistua kaavalla

$$\frac{n-1}{\sigma^2} S^2 = \frac{1}{\sigma^2} \|\mathbf{R}\|^2 = \|\mathbf{Z}\|^2, \quad \text{jossa } \mathbf{Z} \sim N_{n-1}(\mathbf{0}, \mathbf{I}_{n-1}).$$

- **Mihin yksi vapausaste katoaa?**
- *Vastaus:* Se kuuluu odotusarvon μ estimointiin otoskeskiarvolla \bar{X} .

Keskeinen idea (b-kohdan todistus)

- Määritellään $n \times n$ neliömatriisi \mathbf{Q} siten, että sen ensimmäinen pystyrivi on \mathbf{u} .
- Muut matriisin \mathbf{Q} pystyrit $\mathbf{v}_1, \dots, \mathbf{v}_{n-1}$ valitaan siten, että matriisin \mathbf{Q} pystyrit muodostavat yhdessä \mathbb{R}^n :n ortonormeeratun kannan. (Gramin-Shmidtin ortogonalisointi.)
- Tällöin $\mathbf{Q}^T \mathbf{Q} = \mathbf{I}_n$, ja koska \mathbf{Q} on neliömatriisi, niin se on ortogonaalinen matriisi, eli $\mathbf{Q}^{-1} = \mathbf{Q}^T$.
- Kun käytetään \mathbf{Q} :n ositusta $\mathbf{Q} = [\mathbf{u} \ \mathbf{V}]$ jossa $n \times (n-1)$ -matriisin \mathbf{V} pystyrit ovat $\mathbf{v}_1, \dots, \mathbf{v}_{n-1}$, niin

$$\mathbf{I}_n = \mathbf{Q}\mathbf{Q}^T = \mathbf{u}\mathbf{u}^T + \mathbf{V}\mathbf{V}^T.$$

- Tämän takia $\mathbf{R} = (\mathbf{I}_n - \mathbf{u}\mathbf{u}^T)\mathbf{X} = \mathbf{V}\mathbf{V}^T\mathbf{X}$.

t -jakauman määritelmä taas kerran

- t -jakauma vapausasteluvulla ν määritellään siten, että se on sm:n

$$\frac{Z}{\sqrt{Y/\nu}}$$

jakauma, kun $Z \sim N(0, 1)$, $Y \sim \chi^2_\nu$ ja $Z \perp\!\!\!\perp Y$.

Tunnusluvun (\bar{X}, S^2) yhteisjakaumasta t -jakaumaan

- Satunnaismuuttuja $\bar{X} - \mu \sim N(0, \frac{1}{n}\sigma^2)$, joten

$$\frac{\bar{X} - \mu}{\sigma/\sqrt{n}} \sim N(0, 1).$$

- Jos tuntemattoman keskihajontaparametrin σ tilalle sijoitetaan sen otosestimaatti, saadaan ns. t -testisuure

$$T = \frac{\bar{X} - \mu}{S/\sqrt{n}}.$$

- Tämä t -testisuure voidaan esittää yhtäpitävästi kaavalla

$$T = \frac{(\bar{X} - \mu)/(\sigma/\sqrt{n})}{\sqrt{S^2/\sigma^2}}.$$

- Tästä nähdään, että T :llä on t -jakauma $n - 1$ vapausasteella.

Jakson 10.9 lopuksi

- Edeltävä tarkastelu saataisiin vähällä vaivalla yleistettyä kattamaan vastaava tarkastelu yleisessä lineaarisessa mallissa.
- Siellä varianssiparametrin harhaton estimaattori ja sovitevektori ovat riippumattomia. Sopivasti skaalattuna varianssiparametrin estimaattorilla on khiin neliön jakauma vapausasteluvulla $n - p$, jossa p on (lineaarisesti riippumattomien) kertoimien lukumäärä.
- Äskeisessä lauseessa tuntemattomia kertoimia oli yksi, μ , joten $p = 1$. (Myös varianssiparametri on tuntematon, mutta sitä ei lasketa lineaarisen mallin kertoimeksi).
- Tarkemmin tätä asiaa käsitellään kurssilla **Lineaariset mallit**.